

DANILO KIŠ
HOMO POETICUS
eseji in intervjuji

izbrala in prevedla Dijana Matković

VSEBINA

ESEJI

Mi pojemo v puščavi	13
Za pluralizem	18
Sveta Simona	22
Homo poeticus, kljub vsemu	23
Med upom in brezupom	27
Priča obtožbe Karla Štajnerja	30
Previdno pri rokovanju: angažirana literatura	37
Pariz, velika kuhinja idej	39
Poslednje zatočišče zdravega razuma	42
Nasveti mlademu pisatelju	45
Zakaj pišem?	49
Cenzura/samocenzura	50
Nabokov ali nostalgija	54
Buridanov osel ali Pisec v kaosu sveta	59
O Markizu de Sadu	62

INTERVJUJI

Grenka usedlina izkušnje	69
Vse manj, vse redkeje, vse bolj previdno	74
Doba dvoma	77
Banalnost je neuničljiva kot plastenka	101
O zlu in izkustvu	114
Značaj dobrega in predanega bralca	118
Kdor je normalen, ne piše knjig	122
Iščem prostor pod soncem za dvom	133
Delež čuda in truda	151
Med politiko in poetiko	160
Življenje, literatura	170
Trajni občutek krivde	186
Pišem, da bi združil oddaljene svetove	192

Dijana Matković

DANILO KIŠ, ČLOVEK NA KRIŽIŠČU 195

»Ko gledam nazaj na svoje dosedanje delo, mislim, da sem tam, kjer mi je zmanjkalo političnih pobud, pisal mrtve črke na papirju in se izgubljal v pretirano okrancljanih in vulgarnih odlomkih, nesmiselnih stavkih, okrasnih pridevnikih, v blebetanju na splošno.«

George Orwell

»Če sem iskren, me je vselej iritiralo blaženo prepričanje vseh tistih, ki mislijo, da naj bi en sunek električnega toka zavesti, zdrava obscenost in malček komunizma, vse premešano v kakršnikoli stari nočni posodi, avtomatično in alkimistično proizvedli nekakšno ultramoderno literaturo; jaz pa trdim, tudi za ceno, da me ustrelijo, da se umetnost, takoj ko se dotakne politike, neizbežno spusti na raven najbolj navadnega ideološkega pofla.«

Vladimir Nabokov

Zahvala gospe Mirjani Miočinović za velikodušno pomoč in dragocene usmeritve pri nastanku slovenske izdaje. In tudi kolegu Roku Plavčku, ki je pomagal pri prvem izboru besedil ter razjasnjevanju nekaterih pomenskih nejasnosti.

Dijana Matković

ESEJI

MI POJEMO V PUŠČAVI

1. Povojni razvoj srbske proze vidim kot počasno premikanje in boleč krč, kot naključen in sporadičen poblisk kakšnega talenta, kakšne knjige: kot lahko premikanje in odpiranje proti Evropi, proti svetu, v teh naključnih in sporadičnih pobliskih talenta; kot skrito ali nezavedno nujno posameznikov po odcepitvi od teorije naturalizma, realizma in socrealizma; od vsiljevanja literaturi neko določeno funkcijo kot edino relevantno teorijo, kjer kritiki, prežeti s pragmatičnim duhom Skerlića, Svetozara Markovića, Herzena, Dobroljubova ali Hippolyta Taina, pisateljem še vedno pridigajo o tezi, po kateri je literatura ‚odraz življenja naroda‘, pri čemer verjamejo (pisatelji pa tudi) še v zdravilno, razsvetljevalno in zgodovinsko funkcijo literature, toda na srečo literarna dela občasno nastajajo kljub tem teorijam in tej tendenci. Zaradi te in takšne klime se v povojni srbski prozi v okviru proznih žanrov še ni razvila široka pahljača literarnih postopkov, kajti kritika že v zametku pokoplje pojav knjig, napisanih z modernimi postopki, ali pa jih sprejeme kot nujno zlo, saj mi menda nimamo pravice do luksuza širokih diapazonov, kakršnega ima Evropa, kajti mi smo še nepismeni (kot da nepismeni lahko berejo knjige naturščikov!), zato se moramo v imenu te naše nepismenosti in zaostalosti omejiti na t. i. lastno tradicijo (po slovanski liniji se lahko naslanjamo kvečjemu na Ruse). V tem vidim nekakšno kontinuiteto, v tem trmastem trajanju in nenehnem obnavljanju in afirmiranju ‚naturalistične šole‘, duha province in provincialnega Weltanschauunga. Zagovorniki te šole in te tradicije se (tako v teoriji kot v praksi) obnašajo, kot da bi bili mi nekako drugačni od Evrope, kot da bi bili od evropske tradicije odrezani in ‚živimo kot prve dni stvarjenja‘. Zagovorniki tega neobičajnega mišljenja (citiram Borgesa) menijo, da je raziskovanje evropskih sižejev in evropskih postopkov iluzija, zabloda; da naj dojamemo, da smo v osnovi sami in se ne moremo pretvarjati, da smo Evropejci. Toda

sam mislim, kar Borges misli ob argentinski literarni tradiciji – *mutatis mutandis* –, in to je, da lahko zapopademo vse evropske teme, »jih zapopademo brez fig v žepih, z drznostjo, ki lahko ima, ki že ima, dobre posledice«.

14 Svoje lastno delo, svoj lastni poraz, vidim znotraj tistih okvirov (torej provincialnih), kjer je to delo raslo in kjer mu je usoda rast dodelila, kot nekakšen majhen, ločen poraz v nizu naših porazov, kot vseskozen in večer poskus izhoda iz te duhovne province, izhoda z mitom, temo in postopkom. Svoje lastno delo (napisano ali še ne) vidim, torej, kot osamljen poraz, ki ga je mogoče ali ki ga bo mogoče kot takšnega tudi identificirati, individualni ustvarjalni poraz, ne pa kot poraz nekega mita, šole, neke estetike ali nekega pogleda na svet.

2. Obseda me večni problem Forme, ki bi morda lahko povzročila, da se ta usodni poraz, ta obsodba na poraz, zazdi manj boleč in manj nesmiseln, Forme, ki bi naši ničevosti morda lahko dala novo vsebino, Forme, ki bi lahko storila nemogoče: ponesla Delo izven dometa mraka in ničevosti, ga vrgla čez *Léto*. Zato bi si želel v svojih bodočih knjigah – če še same ideje Dela ne uniči rja zavesti o ničevosti – izraziti veličino človeškega poraza, ki mu skuša pisec zoperstaviti svoj lastni mit, svojo lastno Formo, svoj lastni, individualni glas, osamljen, morda brez odziva in odmeva, toda boleč in nezamenljiv.

Ideološki, ekonomski, filozofski, moralni problemi so tudi moji problemi, vse, kar se dogaja v sferi duha – in vse to je manifestacija in gibanje heglovskega *Weltgeista* – pri nas ali po svetu, vseeno, to so tudi moji problemi, moje dileme, moje noči brez sna, moji za in proti, ki mi iz dneva v dan, iz trenutka v trenutek, govorijo, da je moje ukvarjanje z literaturo ničevo, da je literatura, tukaj in zdaj (in ne samo tukaj in zdaj), staromodna in brezsmiselna dejavnost in da se moje bitje podvaja, da postajam *homo duplex*, da svoje prave strasti živim nekako grozno zasebno in mimo svojih literarnih ambicij (o katerih sem govoril malo prej), po drugi strani pa, in tudi v tem je problem, slutim, da obstaja samo ta dilema: ali se predati aktualnemu trenutku, publicistiki in politiki ter torej prenehati biti pisec, hamletovsko-verterjanski umetnik, ali pa vztrajati, verujoč, da ima vse to vendarle nekakšen globlji smisel.

Literarno delo živi v prostoru in času, je s časom in prostorom omejeno, določeno, zato torej ni mogoče govoriti o literarnem delu (ali umetniškem delu nasploh) izven tega prostorsko-časovnega konteksta, kajti kolikor samo delo vpliva na čas in prostor, toliko tudi čas in prostor vzvratno delujeta na delo, ga determinirata, mu dajeta določene, včasih zelo različne pomene. Če literarno delo, leposlovno besedo, beletro, gledamo tako, skozi to dimenzijo, ta včasih vsebuje avtonomen estetski pomen (kot na primer renesansa), včasih učinkovito družbeno moč, včasih pa, za kar po moje gre pri današnji literaturi, ne enega ne drugega, temveč živi in vegetira kot nekakšen stranski produkt človeške eksistence, zavrženo, nepotrebno, nepriznано, neznano, nezmožno skozi Formo doseči svoj avtonomni in avtohtono-estetski in etični pomen, kot delo-po-sebi, kajti tudi sam pisec od dela zahteva, naj bo nekaj drugega, nekaj, kar delo ni in ne more biti, ali pa se samo delo želi vsiliti kot neposredna družbena funkcija, kot moč, toda tedaj šele postane nesmiselno, ker je neadekvatno, nezadostno, neučinkovito. Ob umirajočem otroku, pravi Sartre, Gnuš nima teže, niti smisla, Yves Berger, pisec, ki v nasprotju s Sartrom stavi na to famozno avtonomno estetsko delo, pa pride do popolnoma enakega pesimističnega zaključka: literatura v svetu in s svetom ne more storiti ničesar; ničesar ne more storiti na nobenem področju, ki meji na stvarnost. To je, kot je mogoče iz tega skleniti, problem tudi velikih literatur, ne samo naše male literarne province, toda v nasprotju z Evropo v našem zakotju ni dilem, vse je jasno kot beli dan, zgolj sesti je treba in opisati našega malega človeka, tega tu z ulice, ga upodobiti, kako pije, kako mlati ženo, kako se znajde z oblastjo ali proti oblasti, in s tem se bo vse uredilo. Temu se potem reče živa in angažirana literatura, ta neonaturalistična primitiva, ki preslikava provincialne nravi in običaje, poroke, postopanja, pogrebe, umore, splave, vse to pa menda v imenu angažiranosti, izobraževanja in neke vedno nove literarne renesanse, pri čemer se nikoli niti eden izmed teh naših angažirancev ni vprašal, niti v enem samem trenutku, kdo potrebuje to in takšno ‚angažirano‘ podobo našega ‚malega človeka‘, ko pa ta mali človek, o katerem in za katerega menda piše, ni le nepismen (polpismen ali četrtipismen), temveč je tudi primitiven in se otepa vsakršne knjige. Torej nobeden izmed teh naših genialnih naturalistov ni v nobenem trenutku

podvomil o tej svoji literarno-izobraževalni dejavnosti in njenem smotru (kot je podvomil Sartre znotraj okoliščin, bolj naklonjenih knjigi, in je, dosleden svojemu dvomu in gnan z njim, naredil tragičen in nujen korak ter se pričel boriti z drugimi, ustrežnejšimi sredstvi), saj bi morala biti skrajna konsekvence te zamisli o izobraževanju zares izobraževalna: takšen pisec bi moral (sledječ svojim naznanjenim prepričanjem) za vaškega učitelja in tako opismenjevat narod ali pa bi moral priznati svoj poraz in svojo brezsmiselnost. Toda tega seveda ne stori, kajti verjame v svojo ‚angažiranost‘, misli, da s svojimi zgodbami o običajih in navedh province, z zgodbami, ki jih sploh nihče ne bere (kot tudi nihče ne bere česa drugega), izvaja vlogo izobraževalca naroda, ker se pač identificira z angažmajem! Vendar pa ne bi hotel, da bi se njegova provinca spremenila, niti za ped, vsaj ne v času njegovega življenja, kajti tedaj bi ga provinca postavila na laž, on pa ne bi mogel preslikavati svojih ‚originalov‘, svojih ‚avtentičnih tipov iz naroda‘.

3. Pisec, *hic et nunc*, je anahronizem, ki pa se mu ni uspelo niti pomakniti do svojega avtentičnega bitja; nebran, družbi in svetu nepotreben, breme založnikov in kulturnih institucij, svoji eksistenci poskuša dati smisel in opravičilo, četudi sluti in ve, da je, kar je: parazit in norec, za kakršnega ga tudi imajo, kajti le norec lahko kljub spoznanju, da njegovih knjig nihče ne bo bral, te knjige piše: »MI POJEMO V PUŠČAVI« (Sartre) – Če bi se na družbena dogajanja odzval na podlagi tega in takšnega spoznanja, bi moral biti torej ravnodušen v odnosu do odločitev političnih forumov, kajti kateri forum se sploh lahko zanima za mišljenje in stališče nekega družbenega parazita in norca, za njegovo ‚angažiranje na širšem političnem planu!‘. Tako bi moral postopati, toda pisec kljub svojim prepričanjem, da njegovega glasu nihče ne sliši in nihče ne posluša, ni niti do enega vidika življenja ravnodušen, in govori, piše, podpisuje peticije, v provincialni krčmi joče kot norec; reči hočem: v vsakem trenutku se zaveda, kljub vsemu, da je njegov glas manj in več od ostalih glasov. Kajti pisec ve ali vsaj sluti, da vse, kar počne, vendarle ni tako nesmiselno, kot se zdi ostalim. Literatura je, kot pravi Jean Ricardou, v svoji dvojni funkciji pisanja in branja ena izmed redkih človeških distinktivnih dimenzij. »Kaj torej lahko stori *Gnus*? Ta knjiga (in mnoge druge) očitno determinira s svojo navzočnostjo (ne glede na to, o čem govori)

prostor, v katerem je smrt nekega otroka zaradi izčrpanosti – škandal: tej smrti daje smisel. Brez navzočnosti literature (besedo navzočnost pa je treba razumeti v polnem pomenu besede) smrt nekega otroka na svetu ne bi imela večjega pomena od smrti neke živali v klavnici.«

Nam lahko to ponudi malo upanja in malo smisla?

(1971)

ZA PLURALIZEM

18

§ 1.

Teoretični problemi naše t. i. nove proze so prej problemi naše stare kritike kot pa samih del te nove proze ali potencialnih implikacij teh del na literarnoteoretskem področju.

§ 2.

Naša kritika je povečini še vedno tradicionalistična, pozitivistična, sociološka, skerličevska, kritik pa je še vedno človek, ki želi vladati idejam in okusom po svoje, torej totalitaristično, in to najpogosteje na podlagi teh postulatov, skerličevskih, kar pomeni ‚realističnih‘, kot da se v zadnjih šestdesetih letih v sferi duha in na področju idej ne bi nič zgodilo: po tej in takšni kritiki mora literatura slikati narodovo življenje, literatura je svojstvena družbena kritika, angažiranost v najširšem in najbolj plemenitem smislu, ‚v korist narodu‘. Če tem postulatom dodamo še teorije timofejevskega kritičnega realizma, kot tudi celotno tradicijo ruske realistične šole 18. in 19. stoletja, toda z interpretacijo številnih vulgari-zatorjev, domačih in tujih (prvenstveno seveda ruskih), dobimo žalostno sliko ne samo naše literarnozgodovinske misli (na kateri počiva tudi teorija nove proze), temveč tudi strašljivo sliko naše zaostalosti na splošnem področju idej.

§ 3.

Tako imenovana angažiranost na področju literature tudi ni nič drugega kot determinanta te in tako razumljene literarnoteoretične premise: slikati življenje iz province, pisati ‚v korist naroda‘. Vsako odstopanje od te in takšne poetike, edine možne in edine, ki šteje, se smatra kot luksuz in napad na dobre običaje in na svetinjo naše tradicije, teror

tega zaostalega dojemanja življenja in literature pa je še zadnja danda-našnja in tukajšnja literarna politika.

§ 4.

Tako imenovani realizem je, glede na globoko atavistično prepričanje naše kritike, še posebej teoretikov ‚nove proze‘, najvišji in najpopolnejši način uresničevanja Duha Umetnosti, vsi drugi vidiki uresničevanja duha in *artibus et musicis* pa težijo samo k tej finaliteti, tej nadnaravni in zato nedosegljivi popolnosti. Zgolj slepec ne vidi, da je ta teorija finalitete pravzaprav osnovana na analogiji s pozitivistično teorijo zgodovinske finalitete in z vulgarno interpretacijo zgodovinskega razvoja nasploh: tako kot gre pot h komunizmu skozi tako imenovano preseganje nižjih faz družbenega razvoja in družbenega ustroja, tako se po tej analogiji umetnost, še posebej literatura kot svojstven sistem znakov, giblje proti svojemu najvišjemu stadiju, k neke vrste Obljubljeni Deželi ali zemeljskemu raj, k Realizmu, toda po shemi: racionalizem-romantizem-realizem, kjer Realizem ni nič drugega kot *nec plus ultra* umetniškega (literarnega) izraza.

19

§ 5.

Naša kritika povečini tudi ne počne drugega kot to: prisluškuje prihodu tega literarnega komunizma in v delih ocenjuje delež realističnega; bolj ko je kakšno delo t. i. odraz t. i. stvarnosti, toliko več je vredno; več ko je v njem nerealističnih primesi, ‚romantizma‘, ‚simbolizma‘, ‚fantastike‘, ‚metafizike‘ in druge podobne navlake, toliko manj je seveda vredno. Pri tem pa se problema izraza in pomena sploh ne odpira.

§ 6.

Skoraj celotna naša kritika s kanonizacijo t. i. ‚stvarnostne proze‘ ali s ‚kritičkim realizmom‘ samo obnavlja staro prakso kanonizacije socialističnega realizma: vse, kar ni ‚kritičski‘ in ob tem ‚realizem‘ (prej pa socrealizem), je esteticizem in dekadenca, kot takšno pa je škodljivo ali pa si vsaj zasluži prezir. (Četudi ne gre pozabiti, da je takšna drža kritike deloma izšla iz logičnega odpora do t. i. hermetizma, ki je bil v naši prozi

eno obdobje prav tako svojevrsten kanon, v tem in takšnem hermetizmu pa se je najpogosteje skrivala odsotnost doživetja; praznina.) S tem se krog zapre, mi pa smo spet na začetku. Tisto, kar je prej počela državna administracija s strogostjo in prisilo, zdaj počne naša slavna kritika, najpogosteje z imeni tistih ljudi, ki so si tudi sami nekoč, v času svoje duhovne mladosti, prizadevali za umetniški pluralizem.

20

§ 7.

Naše siromaštvo literarnih žanrov je pripeljalo našo kritiko v stanje brez dvoma in zato stavi, na slepo, na en sam žanr: roman. Roman naj bi nadomestil odsotnost polemike, socioloških študij, sociografskih raziskav, pamfletov, celo feljtonov in potopisov: če kritik kaj od tega najde v romanu, v obliki družbene aktualnosti, potem samozadovoljno kaže nase kot na iniciatorja in pobudnika, pri čemer ni izvršil svoje primordiale dolžnosti: rekonstrukcije dela, ki ga ima pred sabo, s čimer bi »utrl pot do smisla«, kot bi rekel Barthes.

§ 8.

Kritik lahko od literature zahteva, da je po njegovem okusu in skladna z njegovim idealom, toda njegova prva dolžnost je rekonstruirati sistem danega dela, pri čemer v Knjigi mrtvih ne sme iskati tistega, česar v njej priložnostno ni možno najti: sporočila *homo politicusa*. Kajti ta *homo politicus* se v danem primeru obnaša kot človek, zazrt v skrivnostnost zvezd in vesolja, jezdec apokalipse se mu ne prikazujejo kot vojaki pod šlemi in ne kot tajni agenti, ki trkajo na vrata, temveč kot tisti Diderotovi jezdec, ki so oboroženi s koso in peščeno uro, on pa na vratih sliši udarjanje koščenega prsta Smrti.

§ 9.

Vprašanje Smrti in vse, kar to vprašanje implicira, je prav tako del stvarnosti ali, če hočete, 'stvarnostna proza', vsaj v tolikšni meri, kolikor je to nesrečno 'vprašanje naših delavcev v tujini' ali 'moralna dilema partizanskega komisarja' ali 'problem zapuščenih vasi'. Primordialno vprašanje literature, kot navsezadnje tudi filozofije, je vprašanje smisla

življenja ter globok dvom o vseh resnicah: poskus v efemernosti človeškega življenja najti nekakšen smisel.

§ 10.

Bogastvo, svoboda in zrelost neke kulture se uresničujejo prav v pluralizmu, kakor se tudi bogastvo neke romaneskne literature uresničuje v pluralizmu romaneskni stvarnosti in postopkov. Vse dokler ta pluralizem v kritiki in v literaturi ni dosežen, vse dokler je en pogled na svet in umetnost (vseeno, ali pri kritiki ali administraciji) razglašen za kanonskega, torej kot edini pomemben in enosmiseln, vse dotlej ta kultura ne bo prišla do svoje elementarne svobode. V tem smislu pisati, *hic et nunc*, različno, kar pomeni izven in kljub kanonom in zahtevam časa, ki jih diktirajo vladajoče skupine (kritikov ali t. i. politične subkulture, kar je najpogosteje ista reč), pomeni boriti se za moralno in politično svobodo kulture.

21

(1972)

SVETA SIMONA

22

Gospa Simone de Beauvoir pravi, zdaj, ob koncu življenja, ko dela svojo intelektualno bilanco, da si nima kaj očitati. Skupaj z Jeanom-Paulom, ob Jeanu-Paulu, je živela življenje, ki je lahko za zgled, zato zdaj govori samozadovoljno kot kaka nova svetnica, sveta Simona: Žandarka in sveta Tereza v isti osebi: pisala je, borila se je za dobrobit človeštva, bila je na ‚pravi strani‘, zasejala je seme feminizma in zdaj lahko mirne duše ‚uživa sladke sadove mladosti‘. Njena vest je povsem mirna. Povsem zadovoljna je. Res je sicer, da njena drža ni bila povsem prava, ni imela jasnega uvida v Gulag (R. I. mi pravi, da za novo številko Laroussa pripravljajo blok ‚Gulag‘), toda Simona se verjetno ne počuti niti malo krivo, njena vest je čista kot srce Žandarke: sveta Simona je bila (skupaj s sv. Jeanom-Paulom) v zablodi, ‚kot vsi Francozi‘, zakaj bi torej imela slabo vest. Vsi so bili neumni, jaz pa tudi! Kot da njena dolžnost ni bila videti, česar drugi niso. Kajti drugi niso kot sveti francoski duo, Jean-Paul in Simona, hodili na romanja v Kremelj, kajti drugi niso imeli uvida v vse tisto, v kar sta onadva uvid imela! Kajti k drugim niso prihajali utišani in prestrašeni intelektualci z glavo na tnalu, da bi jima povedali, da bi jima pričali, kaj in kako se dogaja! Kajti drugi niso že v petdesetih dobili v uvid dosjeja Gulag in drugi niso rekli, kar je rekel sv. Jean-Paul: »Nisem hotel razočarati Billancourta.« Pred intelektualcem tega stoletja, tega našega obdobja, je samo en izpit vesti, samo dva predmeta, iz katerih ne padeš samo letnika, temveč za vedno izgubiš pravico do (moralnega) glasu: fašizem in stalinizem. Vse ostalo so prazne marnje. Feminizem gospe Simone pa je poceni, kot je poceni tudi ves francoski intelektualizem. Pravzaprav sem hotel reči – za ceno masakra.

(1979)

HOMO POETICUS, KLJUB VSEMU

Mi smo eksotika, politični škandal, mi smo, v najboljšem primeru, lepi spomini z Marne in vest starih *poilus d'Orient* in članov gibanja upora. Ob tem smo tudi lepi sončni zahodi na jadranski obali, mehki turistični spomini na lepe in spokojne sončne zahode na Jadranu ... spomini, zaliti s slivovim žganjem. In to je vse. Smo komajda del evropske kulture ... Politika, to že! Turizem prav tako! *Slivovitz* (po nemškem pravopisu), tudi to, vsekakor! Toda kdo zaboga bo v tej državi iskal literaturo! In kdo bi se sploh lahko znašel v tem njihovem nacionalističnem sranju in v vseh teh jezikih in dialektih, ki so si tako blizu, a tako daleč (tako pravijo), v vseh teh religijah in regijah!

Kar se tiče literature, je imamo mi, Evropejci, dovolj, pa sploh ne slabe; oni pa, kako se jim že reče, srbo-krkr, naj izvolijo pisati o tako imenovanih delikatnih temah, naj se izvolijo norčevati iz svojih politikov in svojega sistema, naj opišejo kak politični škandal, umeščen v lep, eksotičen okvir ... tako dobite dobro literaturo. Toda mi, Evropejci, mi, civilizirani, mi bomo opisovali, mirne vesti in čistega srca, lepoto sončnih zahodov in eksotiko našega otroštva-mladosti (kot *Saint-John Perse*), pisali bomo ljubezenske in druge pesmi ... Oni pa naj se, oni, moj brat, ukvarjajo s svojimi politično-eksotičnimi-komunističnimi problemi. Nam pa, nam, naj ostane prava literatura – povsod služkinjice, sladke služkinjice našega otroštva in mladosti. In če bi še oni pričeli pisati o rečeh, o katerih pišemo mi (poezija, zgodovina in mit, človeška usoda, razbita igračka praznega zvoka in druga sozvočja), to ne bi bila prav nič naša stvar; če bi oni to počeli na naš način, bi prav tako nastala literatura, bi to postal *Andrić*, bi to postal *Krleža* (oh! kakšno težko ime za izgovarjavo), bi to postal *Miloš Crnjanski* (že spet ta kr-kr!), bi to postal *Dragoslav Mihailović*, in drugi, in drugi, brez katerih bi se navsezadnje dalo zlahka shajati ...

Nam, Jugoslovanom, torej *homo politicus*, ostalim pa vse ostalo, vse druge dimenzije tega čudežnega kristala s stotimi površinami, tega kristala, ki se imenuje *homo poeticus*, te poetične živali, ki trpi tako zaradi ljubezni kot zaradi svoje smrtnosti, tako zaradi metafizike kot zaradi politike ... Smo si takšno usodo zaslužili? Brez dvoma. Sami smo krivi in dolžni smo nositi svojo krivdo, molče. Kajti sami se nismo mogli upreti skušnjavi pošiljanja v svet naših malih (ali velikih, prav briga me) problemov nacionalizma in šovinizma, na vsakem koraku vsemu svetu govoriti, da naposled nismo Jugoslovani, temveč, saj razumete, najprej Srbi ali Hrvati, Slovenci ali Makedonci, ali-kaj-jaz-vem-kaj, pozor, to je zelo zelo pomembno, gospe in gospodje, tega ne gre zamenjevati, tu smo tako katoliki kot pravoslavci, pa tudi muslimani, seveda, pa tudi kak Jud (tega nikar pozabiti!) ... in smo spet tu, mi, ubogi Jugoslovaki, v srcu naših družinskih razprtij, pravzaprav pa smo hoteli govoriti o literaturi, hoteli smo citirati tega hrvaškega *monstre sacré*, Miroslava Krležo (krr, krrr!), in tistega drugega *monstre sacré*, Iva Andrića, Srba ali Hrvata, kakor vam je ljubše ... in, pogledjte, kako se je zaradi naše lastne nepozornosti razbila ta (že) razbita igračka (bibelot aboli), imenovana literatura, prav to je primer, kako in zakaj si ne zaslužimo, da bi nas jemali resno ...

Poleg tega pa – in to več ni naša napaka, to je Božja krivica – kako, zaboga, naj to literaturo, ta jezik, te jezike, pozicioniramo? Da gre za slovansko literaturo, s tem se bomo zlahka strinjali, da gre za enega od slovanskih jezikov, tudi to je v redu, gre torej za slovansko področje, tudi to je okej, za neki socialistični režim, ne povsem enak tistim drugje ... to je torej nekaj takega kot Rusi! No, lepo, potem pa prevajajmo Ruse! Rusi vsaj ne delajo nobenih problemov, tudi oni so vsakršnih vrst, toda njih vsaj zlahka zbašemo v to isto vrečo, v isto rubriko s *Sovjeti*, za njih imamo celo posebno kolekcijo, v katero lahko zvrstimo vse (Azerbajdžance in Ruse, Baškirce in Kalmike). Ja, in? Ja, nič. Ni treba, da se jezimo; zgolj zavedati se moramo dejstva, da obstajajo in so vedno obstajale velike tradicije, velike literature ter da so obstajali, in to od nekdaj, majhni jeziki in majhni narodi, tako kot obstajajo majhne in velike denarnice (*dixit* Andrić). Bodimo torej skromni, ne vpijmo in v naše družinske razprtije ne vpletajmo vsega sveta.

In še posebej ne bi smeli nasedati tistemu oguljenemu mitu, da bi se morali mi, Jugoslovaki in ostali Madžari, odreči literaturi, da bi mi morali širni svet zabavati samo z našimi politično-eksotičnimi-komunajzerskimi temami, da moramo biti na vsak način samo *homo politicus*, vedno in povsod, poezija in forma, igra in igračkanje, metafizične obsesije (kdo sem? od kod sem? kam grem?), ljubezenski zanos pa menda niso za nas, sončni zahodi se nas menda ne tičejo, kajti pripadajo samo turistom, ponosenim z literaturo in poezijo, ki imajo torej pravico, da lahko sončne zahode opazujejo z občudovanjem in mirne vesti.

25

Kajti poezija, kajti literatura (in tu med njima postavljam enačaj, tako kot je to storil Pasternak) sta tu za vas in v isti meri za nas, naše barbarске sanje in vaše sanje, to so naše ljubezni in vaše ljubezni, naši in vaši spomini, naš in vaš vsakdanjik, naše nesrečno otroštvo in vaše (morda tudi nesrečno), naša obsesija s smrtjo in vaša (identična, upam).

Poezija (= literatura), to je zdaj, obenem pa vse bolj, to dobro vem, tudi opis socialnih krivic, in patetična obsodba teh krivic (kot je to bila že v času Dickensa), opis in obsodba taborišč, psihiatričnih ustanov in vseh vrst represije, vseh represij, ki hočejo človeka reducirati na eno dimenzijo – na *zoon politikon* – na politično žival, ter mu tako vzeti vsa njegova bogastva, njegove metafizične misli in njegove poetične senzibilnosti, ki hočejo v njem uničiti vsako neživalsko substanco, njegov neokorteks, ga reducirati na raven militantne živali, na zgolj *angažiranega* človeka, na nagonsko, slepo, angažirano žival. Kajti ta princip – ki ga tudi mi sami, to je treba priznati, pogosto zastopamo –, na podlagi katerega mora biti literatura angažirana ali pa ni več literatura, zgolj kaže, do kolikšne mere je politika prodrla v vse pore življenja in bitja, kako je kot kaka močvara poplavela vse, in do kolikšne mere je človek postal enodimenzionalen in revnega duha, do kolikšne mere je poezija poražena in do kolikšne mere je postala privilegij bogatih in ‚dekadentnih‘ – tistih, ki si luksuz pesništva lahko privoščijo, mi ostali pa ... In to je nevarnost, ki grozi nam vsem. Toda zavedati se moramo, da je literatura, da je poezija branik proti barbarstvu, četudi poezija morda ne ‚plemeniti čustev‘, vendarle nečemu služi: daje nekakšen smisel umetnosti bivanja.

In vsaj na osnovi tega antropocentričnega dejstva smo del iste družine evropskih narodov, do naše tradicije, sočasno judovsko-krščanske in

bizantinske in otomanske, imamo enako pravico kot oni, če ne še večje, do pripadanja isti kulturni skupnosti.

In za tem, toda samo za tem, pridejo tehnični problemi: prevajanje, komentarji, reference, paralelizmi in podobno ... Kajti vse ostalo je ... literatura.

(1980)